

na sahiptir. Kasnak dört taraftan kemerli payandalarla desteklenmiştir. Kiremit örtülü olan kubbe yarım küre biçiminde olmayıp kasnağın hatlarını devam ettiren bir piramit şeklindedir. Caminin bitişiğinde, alt katında kâgır kemerleri bulunan bol pencereci bir ilâve kısım vardır.

Caminin kible tarafında uzanan geniş hazîrenin içinde ise yakın bir tarihe kadar sekiz köşeli bir plana göre yapılmış olan ve kubbesi kiremit örtülü Arslan Paşa Türbesi bulunmaktaydı.

BİBLİYOGRAFYA :

Evlîya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 648-649; A. Bon, *Retour en Grèce*, Atina 1952, s. 115; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri IV*, s. 293-294, 369.

SEMAVî EYİCE

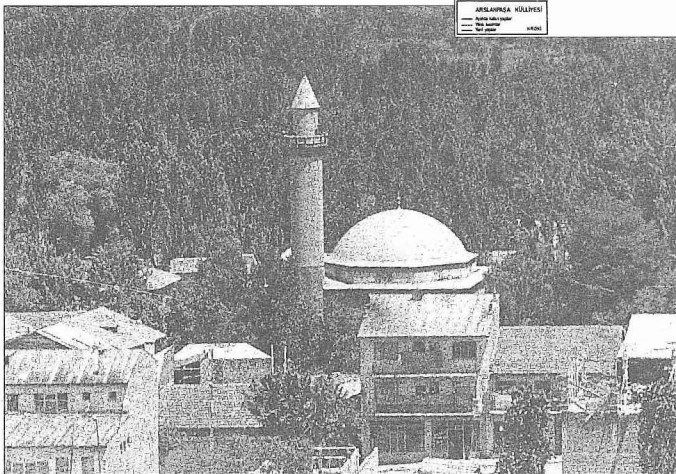
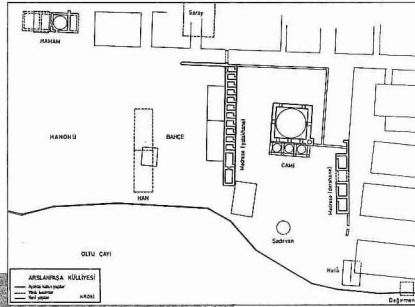
ARSLAN PAŞA KÜLLİYESİ

Erzurum'un Oltu ilçesinde saray, medrese, mektep, cami, han, hamam, çarşı ve bir değirmenden meydana gelen XVII. yüzyıla ait külliye.

Bugün yalnız camisi faal durumda olan külliye Çıldır Atabegleri'nden, 1680 yılında idam edilen Kars Muhafızı Mehmed Arslan Paşa tarafından yaptırılmıştır. Mevcut kitâbelerden 1075'te (1664-65) tamamlandığı anlaşılmaktadır. Oltu çayı kenarından başlayıp geniş bir alana yayılan yapıların merkezinde tamamen kesme taştan yapılmış kare planlı ve tek kubbeli cami yer alır. Cümle kapısı üzerindeki 1075 tarihli inşa kitâbesinden başka kapı kemerinin dışında, son cemaat yerinin orta kubbesi kemerinde ve avlu kapısında birer kitâbe daha bulunmaktadır. 1077 (1666-67) tarihli vakfiyesi ise Vakıflar

Arşivi'ndedir. Harime giriş, sivri kemerli ve üzeri üç kubbe ile örtülü son cemaat yerindedir. 13.40 m. çapında olan kubbe sivri kemerli tromplarla geçilmiştir. Mahfil, vâiz kürsüsü ve minareye duvar içinden açılan merdivenlerle çıkarılır. İç mekân kireç sıvalıdır ve taş mihrabın bordüründeki geometrik motifler dışında süslemesi yoktur. Son cemaat yerinin mihrabiyeleri ile cümle kapısındaki süslemelerde Osmanlı geleneklerinden farklı mahallî özellikler hâkimdir. Pencere alınlıklarının dış yüzlerindeki kabartma yazılar ise yalnız bu camide bulunmaktadır. Kuzeybatı köşedeki prizma biçimi kaide üzerinde yükselen silindirik minare, iki renkli taş işçiliğiyle Doğu Anadolu'daki kısa minare tipine girmektedir.

Cami avlusunun doğu ve batısında sıralanan beşik tonoz örtülü medrese hücreleri, basit ölçüde Fâtih ve Süleymaniye medreseleri gibi planlanmış ve batıdakiler dersane, doğudakiler yatakhane olarak kullanılmıştır. Batıdaki hücrelerde ikişer pencere, doğudakilerde dışarıya bakan birer aydınlatma menfezi mevcut olup hücreler ayrıca dolap nişleri ve ocaklarla da teşkilâtlandırılmıştır. Bugün medresenin, vakfiyede sayılarının yirmi beş olduğu belirtilen hücrelerinden ayakta kalmış olanları, yapılan bazı değişiklik ve ilâvelerle Kur'an kursu binası olarak kullanılmak-

Arslan Paşa Külliyesi'nin planı ve külliye içindeki cami - Oltu / Erzurum

tadır. Avlusunun kuzeyinde bir şadırvan, güneyinde de bir hazîre yer almaktadır.

Külliye'nin halen enkaz durumunda bulunan saray, çarşı, han ve değirmeni Rus-Ermeni işgali sırasında yağmalanıp yakılmıştır. Hamam ise şahıs mülkü haline gelmiş ve sıcaklık kısmı dışındaki bölümleri yıkılarak yerine modern evler yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Konyalı, *Erzurum Tarihi*, s. 520-524; M. Adil Özer, *Tarihte Çıldır Atabegleri ve Torunları*, Erzurum 1971, s. 87-88; R. Hüseyin Ünal, "Erzurum İli Dahilindeki Anıtlar Üzerine Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, VI, Erzurum 1974, s. 83-84; Abdüsselâm Uluçam, "Oltu'da Arslanpaşa Külliyesi", *VD*, XVII (1983), s. 93-107.

ABDÜSSELÂM ULUÇAM

ARSLAN b. SELÇUK

(أرسلان بن سلجوق)

(ö. 423/1032)

Selçuklu hânedanının atası olan Selçuk'un büyük oğlu.

Bazı kaynaklarda kendisinden İsrâil olarak bahsedilmekle birlikte daha çok Türkçe adı Arslan Yabgu ile şöhret bulan bu Selçuklu beyi, ilk defa Karahanlılar'la Sâ mânîler arasındaki mücadeleye dikkatleri üzerine çekti. Karahanlı Hükümdarı Buğra Han Hârûn b. İlig Han, Sâ mânî topraklarının bir kısmını işgal edince (992) Sâ mânî Hükümdarı II. Nuh, Selçuk'tan yardım istedi. O da oğlu Arslan kumandasındaki bir orduyu Sâ mânîler'e yardıma gönderdi. Arslan'ın yardımıyla Karahanlılar'ı mağlûp eden Sâ mânîler istilâ edilen topraklarını geri aldılar. Bu münasebetle Buhara-Semer kant arasındaki Nur kasabası Selçuklular'a yurt olarak verildi. Karahanlılar ile Sâ mânîler gibi birbirleriyle mücadele halinde olan iki devlet arasında kalan Selçuklular, mahirane siyasetleriyle bu bölgede varlıklarını sürdürmeyi başardılar. Karahanlı İlig Han Nasr'ın Ekim 999'da Buhara'yı zaptederek Sâ mânî Hükümdarı Abdülmelik ve hânedan mensuplarını Özkent'e sürmesiyle Sâ mânî Devleti fiilen sona erdi. Bu hadise Arslan'ın ve ona bağlı Türkmenler'in nüfuz ve itibarını daha da arttırdı. Karahanlılar'ın elinden kaçmayı başaran Sâ mânî şehzadesi Ebû İbrâhim el-Müntasır Karahanlılar'a karşı yine Arslan'dan yardım istemek zorunda kaldı. Birlikte Semerkant civarına geldiler. Kûhek denilen

yerde Karahanlı Subaşı Tegin'i bozguna uğratarak çok sayıda kumandan ve askeri esir aldılar (1003). Daha sonra İlig Han Nasr'ı mağlûp ettikleri gibi ertesi yıl da Karahanlılar karşısında aynı şekilde zafer kazandılar (1004). Arslan, babası Selçuk'un 1009'a doğru Cend'de ölmesi üzerine, Yabgu unvanıyla ailenin başına geçti. Karahanlı Hükümdarı İlig Han Nasr 1012 yılında öldü; Arslan Yabgu aynı aileye mensup olan Ali Tegin ile anlaşma yaptı ve bu anlaşmaya karşı çıkan Karahanlı İlig Han Muhammed b. Ali'yi bozguna uğrattı. Ali Tegin Arslan Yabgu'nun desteğiyle Buhara'ya hâkim oldu (411/1020-21). Bu sayede dikkatleri üzerine çeken Arslan Yabgu giderek kuvvet kazanınca, endişeye kapılan Karahanlı Hükümdarı Yüsf Kadir Han ile Gazneli Sultan Mahmud 1025 yılında "bütün İran ve Turan meseleleri"ni görüştükları meşhur Mâverâünnehir mülâkatında Arslan Yabgu idaresindeki Selçuklular'a karşı gerekli tedbirleri almayı, onları Türkistan ve Mâverâünnehir'den uzaklaştırıp Horasan'a sürmeyi kararlaştırdılar. Onlara mukavemet edemeyeceğini bilen Arslan Yabgu ile müttefiki Ali Tegin bu sırada çöllere çekilmişlerdi. Gazneli Mahmud mertliği, savaşçılığı ve yıldırım hızıyla düşman üzerine saldırmaları gibi meziyetleri sebebiyle herkesin çekindiği Arslan Yabgu'yu yakalamak için hileye başvurdu. Bir ziyafet için Semerkant'a çağırıldığı Arslan Yabgu'yu oğlu Kutalmış ve bazı arkadaşlarıyla birlikte tevkif ederek Kâlinçar Kalesi'nde hapsedti. Ona bağlı çok sayıda Türkmen'i de öldürttü, geri kalanlar da başsız vaziyette çeşitli yerlere dağıldılar (1025).

Arslan Yabgu'nun tevkifiyle ön plana geçen Tuğrul ve Çağrı beyler, 1030'da Gazneli Mahmud'un ölümü üzerine yerine geçen oğlu Mesud'a haber gönderip kendisine itaat arzettiklerini bildirdiler ve Arslan Yabgu'nun serbest bırakılmasını istediler. Sultan Mesud bu teklifi kabul edip Arslan Yabgu'yu Belh'e getirdi ve ona yeğenlerine bozgunculuktan vazgeçmelerini söylemesini emretti. Arslan Yabgu da Tuğrul Bey, Çağrı Bey ve Mûsâ Yabgu'ya haber gönderip Sultan Mesud'un buyruğunu ilettili. Ayrıca elçiyle bir "biz" (dikiş âleti) gönderip onu yeğenlerine vermesini istedi. Elçi mesajı tebliğ edip şifre mahiyetindeki "biz"i teslim edince onlar yeniden karışıklık çıkarmaya başladılar. Bunun üzerine Sultan Mesud Arslan Yabgu'yu

tekrar hapse attı. Türkmenler'in onu kurtarma teşebbüsleri sonuçsuz kaldı. Yalnız oğlu Kutalmış bir fırsatını bulup hapishaneden kaçtı ve Buhara'ya döndü. Arslan Yabgu yedi yıl kaldığı hapishanede öldü. Ona bağlı Oğuzlar (Yabgular, Yavgıyyân) Yağmur, Kızıl, Boğa, Göktaş ve Anasoğlu adlı beylerin idaresinde faaliyetlerini sürdürmekle beraber Gazneli kuvvetleri karşısında dağıldılar ve büyük sıkıntılara düştüler. Bütün bunlara rağmen yine de ümitlerini kaybetmediler ve Arslan Yabgu'nun torunu Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın etrafında toplanarak Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurdular.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahbârü'd-deuleti's-Selçukîyye (Lugal), s. 2, 3; Râvendî, *Râhatü's-sudâr* (trc. Ahmed Ateş), Ankara 1960, I, 64, 85, 91, 101; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 377, 379, 474, 475, 479; Reşidüddin, *Câmi' u't-tevârih* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1960, II, 5, 7, 11, 18; W. Barthold, *Turkestan Down to the Mongol Invasion*, London 1928, s. 280, 285; Muhammed Nâzım, *The Life and Times of Sultan Mahmud of Ghazna*, Cambridge 1931, s. 63, 64; C. E. Bosworth, "The Political and Dynastic History of the Iranian World (A.D. 1000-1217)", *CHIR*, V, 18-19; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1969, s. 45-59; M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1979, I, 33, 35, 36, 77-78, 84, 89, 95-96, 115-116, 120-124, 130; a.m.f., *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara 1982, s. 30-31; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri Boy Teşkilâtı-Destanları*, İstanbul 1980, s. 62-64; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, Ankara 1981, s. 45, 48-49; İbrâhim Kafesoğlu, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", *TM*, XIII (1958), s. 117-119; a.m.f., "Selçuklular", *İA*, X, 353; "Arslan", *İA*, I, 609; Omelyan Pritsak, "Kara-Hanlılar", *İA*, VI, 256-257; Cl. Cahen, "Arslan b. Saldjuğ", *EP* (İng.), I, 661-662; Erdoğan Merçil, "Arslan b. Selçuk", *Küçük Türk İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1974, I, 174-175.

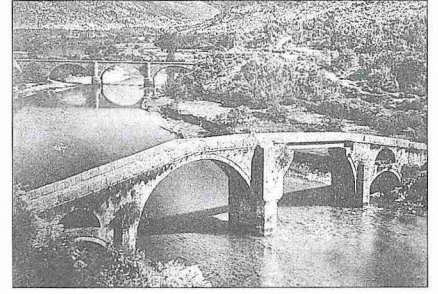

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

ARSLANAĞA KÖPRÜSÜ

Bugün
Yugoslavya sınırları içinde bulunan
Hersek bölgesinde
bir Osmanlı devri Türk köprüsü.

Dubrovnik (Ragusa) doğusunda Trebinje'de aynı adı taşıyan nehrin üzerinde inşa edilen bu köprü 981'de (1573-74) Sokullu Mehmed Paşa vakfı olarak yapıldı, fakat halk arasında Arslanağa (veya Bey) Köprüsü adıyla tanınmıştır. Köprü, nehirde bir elektrik santrali yapılması sebebiyle 1970-1972 yıllarında

Arslanağa Köprüsü'nün eski yerinden sökülmeden önceki görünüşü - Trebinje / Yugoslavya

taşları birer birer sökülerek 3.5 km. batıda aynı su üzerinde yeniden kurulmuştur.

92.25 m. uzunluğunda olan bu dört gözlü köprü'nün en büyük gözü 18.60 m. açıklığında, diğer gözler ise 9 m., 8.95 m. ve 17.66 m. açıklığındadır. Küçük gözler üst üste çift kemerlidir. Arslanağa-Sokullu Mehmed Paşa Köprüsü Osmanlı devri Türk yapı sanatının Rumeli'deki en güzel ve en değerli eserlerindendir.

BİBLİYOGRAFYA :

Dr. Čelić — M. Mujezinović, *Stari Mostovi u Bosni i Hercegovini*, Beograd 1968, s. 241-249, 267-269; Dzamal Čelić, *Arslanagića Most*, Trebinje 1972; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975, s. 166-167; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri II*, s. 467; a.m.f., "Yugoslavya'da Türk Âbideleri", *VD*, III (1956), s. 184.

SEMAVİ EYİCE

ARSLANHANE

İstanbul'da Osmanlı devrinde bazı hizmetlerde kullanılmış eski bir Bizans kilisesi.

Türkçe kaynaklarda Arslanhane adıyla geçen yapının Ayasofya'nın güneyinde ve Sarây-ı Cedîd'in (Topkapı Sarayı) esas girişi olan Bâb-ı Hümayun'un dışında, 1933'te yanan eski Adliye Sarayı'nın arsası yerinde olduğu bilinmektedir. Türkler tarafından arslanhane olarak kullanılan bina esasında, Bizans imparatorlarının Sultanahmet Meydanı'ndan Marmara kıyısına kadar uzanan sahayı kaplayan büyük sarayının Ayasofya önüne açılan en önemli girişi olan Khalk Kapısı'na komşu veya onun üstünde idi. Hz. İsa adına yapılan bu kilise Khristos tes Khalkes (Khalke İsa'sı) olarak ad-